

Jüneyt hanyň göreşiniň täsiri dowam edýär

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Jüneyt hanyň göreşiniň täsiri dowam edýär DEMIRGAZYK
TÜRKMENISTANDA JÜNEÝT HANYŇ ÝOLBAŞÇYLYGYNDA
RUS BASYBALYJYLARYNA GARŞY GÖREŞLER

Garagumdaky göreşleriň gaýtdan möwç almagy we ganly öç alyşlar

JÜNEÝT HANYŇ GÖREŞINIŇ TÄSIRI DOWAM EDÝÄR

1929-nj ýylda mejburi geçirilýän uçdantutma kollektiwizýasynyň başlanmagy bilen ýene-de ýaraga ýapyşanlaryň sany köpeliýär. Öňki basmaçy toparlarynyň üstüne täze toparlar goşulýar. Mysal üçin, diňe bir Daşowuz etrabynda Şaltaý batyryň (Könürgenç, Ýylanly, Goňrat etraplarynda), Ahmet begiň, Ýazan Öküziň (ikisi hem Tagtada), Oraz balanyň (Ýylanly-da) toparlary bilen bir hatarda Gully balanyň (Könürgenç, Ýylanly, Goňrat-da), Ýagmyr Hojanyň (Könürgenç-de), Palta Şyhyň (Daşowuz, Ýylanly özbekleriniň topary), Goňurbaý Gojanowyň (Goňrat, Ýylanly özbekleriniň topary), Gylyç baý Jumamyradowyň we Mädyär balaň (Könürgenç, Goňrat, Hoja ili

Türkmenleriniň we Garagalpaklaryň garyşyk toparlary peýda boldy. Basmaçy toparlarynyň uly birikmesine indi Şaltaý batyr baştutanlyk edýärdi[1]. Asla, il arasynda aýdylşyna görä, Jüneyt han serhetden geçjek bolanda «gara kelläni togalaýmasalar atdan düşmerin» diýip Şaltaý batyr kasam edipdir. Şonuň üçinem onuň goşunyna beýleki ýerlerdäki basmaçy toparlarynyň wekilleri-de gelip gidär eken. Şaltaý batyr Kerki töwereginde hereket edýän basmaçylaryň serdary Gylyç mergen arkaly Jüneyt han bilenem aragatnaşyk saklaýanmyş.

1929-nji ýylyň 5-7-nji maý aralygynda Owganystanyň Herat şäherinde «baç sakaw»nyň, Jüneyt hanyň, ozalky Buhara emiri

Seýid Alym hanyň hem-de iňlis ofisereleriniň gatnaşmagynda maslahat bolup geçýär. Maslahatda Sowet hökümetine garşy göreşýän basmaçylara kömek bermek üçin 3 sany topar döredilýär. Şolaryň ikisi Türkmenistana, ýagny Çärjewli Döwlet serdaryň 75 atlysy Kerki-Çärjew, Eşi hanyň, Mämet_aly hanyň 130 atlysy ilki Tejen, soňra Daşhowuza iberilýär. Soňky ýyllarda hem Eşi hanyň, Kerim hanyň (Bluçlaryň topary), Eýrandan/Türkmensähradan/ Durdy_Gylyç hanyň (Jüneýt hanyň ozalky serdarlaryndan)[2], Halmyrat Gürgenliniň we beýlekileriň toparlary birnäçe gezek serhetden geçip tabşyrygy berjaý edipdirler. Şaltaý batyr ölensoň basmaçylara Ahmet beg ýolbaşçylyk edýär. Yndi taýpa-tire alamatlary ýa-da milleti buýonça däl-de, teretoriýasy/ýaşaýan ýerleri/ boýunça birleşen uly basmaçy toparlary emele gelýär. 1931-nji ýylda Türkmenistanda şeýle territoriýal birleşmeleriň 3-si, ýagny Tejen, Gazanjyk-Krasnowodsk/şagadam/, Daşhowuz toparlary bardy. Olar öz aralarynda Garagumyň merkezi guýulary arkaly aragatnaşyk saklaýardy. Basmaçylaryň Tejen toparynda Bäherdenli Myratly hanyň, Orazgeldiniň, Gazanjyk-Krasnowodsk toparynda Garahan Çagylyň, Tagan_gylyç Mämmediň, Daşhowuz toparynda Ýazan öküziň, Durdy mollanyň, Annajan balanyň we beýleki serdarlaryň atlylary raýon merkezlerine, obalara dökülip dürli Sowet edaralaryny otlaýardylar, kolhozlaryň malyny sürüp, «kapyrlardan» öç alýardylar. Çarwa ilatyň arasynda ýykgynçylyk hasam güýçli bolupdyr. Çarwadan partiýa, Sowet, komsomol/ýaş komunistler/ işgärleriniň, aktiwistleriniň ýüzlerçesi basmaçylar tarapyndan öldürildi. Kä ýerlerde bolsa basmaçylar halys gorkusyz hereket edipdirler. Mysal üçin, öz basmaçy hökümetini döredip, Tejen etraplaryny soran Orazgeldiniň golaýyndan geçip bilen bolmandyr.

Türkmenistanyň kommunist (bolşewik) partiýasynyň merkezi komiteti we Türkmenistan SSR halk komissarlar şurasynyň Garaguma, ýagny basmaçylara garşy harby-syýasy ekespedisiýa, jezaberiýi topar ibermegi hakda karar kabul edýär. Düzüminde partiýanyň biriniji sekretary Ý.A. Popok, TSSR halk

komissarlar şurasynyň başlygy Gaýgysyz Atabaýew, Orta Aziýa harby okrogynyň komandiri N.Dbnekow bolan, merkezi

opratiw/emeliýat toparyň karargähi döredilýär. Karargäh, eýýam 5000-e golaý atlyny özünde jemleýän basmaçy toparyny gyryp, soňuna çykmagyň planyny düzdi.

1931-nji ýylyň sentýaber aýynyň başynda Garagumda ýene-de uruş başlandy. Gyzyň goşun bölümleri bir wagtyň özünde Krasnowodskiden, Gyzyň_arbat, Tejen, Mary, Hywa we Daşhowuzdan basmaçylara garşy hüjüme geçýärler. «8-nji aýratyn Türkmen atly berigadasy» nyň, beýleki goşun bölümleriniň esgerleri harby uçarlaryň kömegi bilen bary-ýogy 10 günüň içinde basmaçy toparlaryny derbi-dagyn edýärler. Öňde-soňda bolmadyk gyrgynçylyk bolýar. Basmaçylar-a basmaçylar, ýöne olary penalan hökmünde Gumly obalara-da gan ýuwtdyrylýar. Şeýle keç ykbally obalardan «Dele baba» bilen «Kelete-Goňur»y alyp göreliň.

[1] Şaltaý batyr 1929-nji ýylyň 15-nji ýanwarynda Gökkeňleriň obasyndaky atyşykda ýaralanyp soňra şol ýaradan aradan çykypdyr.

[2] Eýrana, gökkeňleriň arasyna geçen Durdygylyç hanyň soňky ykbaly hakynda serediň goşmaça bölüme.

Arne GOLI

Taryh ylmylarynyň kandidaty Taryhy makalalar